

Pijn in andere culturen

Je zou natuurlijk kunnen zeggen, pijn is pijn.

Punt. Of je nu zwart of blank bent, jong of oud, man of vrouw. Ik hoorde Professor Etienne Vermeersch ooit zelfs zeggen dat het er bij dieren niet om gaat of zij kunnen denken, maar of zij pijn kunnen lijden. Dieren kunnen ons natuurlijk niet vertellen dat zij pijn hebben. Maar dat kunnen pasgeboren baby's toch ook niet? En ga zo maar door.

Het begrip 'pijn' is abstract en dus onmeetbaar. Woorden die pijn omschrijven, vallen er nooit echt mee samen. Pijn voelen is fysiologisch, maar tegelijk ook zoveel meer dan dat. Omdat pijn en pijngevoeligheid zich situeren op het raakvlak van lichaam, geest en cultuur. Is pijn een universele gewaarwording, voor iedereen gelijk? Wie of wat je ook bent en waar op deze aardbol je ook vertoeft? Wij vroegen het Professor Rik Pinxten, antropoloog verbonden aan de Universiteit Gent.

Is pijn voor iedereen hetzelfde professor?

"Het hangt er vanaf wat je met het woord 'pijn' bedoelt. 'Wat is pijn', is op zich een metafysische vraag. Maar het is wel zo dat iedere biologische soort fysiologisch pijngevoelig is. Bij de mens stellen wij vast dat de pijndrempel verschilt van cultuur tot cultuur en ook per gender (geslacht). Waar dit mee te maken heeft, daar kunnen wij nog niet zo veel over zeggen. Wat wij wel zien is, dat mensen het bewustzijn verliezen bij extreme pijnervaring. Je zou dit moment van bewusteloosheid als de ultieme pijndrempel kunnen beschouwen. Maar pijn en hoe ermee wordt omgegaan enkel verklaren vanuit gedragsmatige hoek, zou al te beperkend zijn.

Al naar gelang mensen of groepen mensen minder of meer met pijn worden geconfronteerd, ontwikkelen zij een andere soort traditie om ermee om te gaan. Vandaar dat je mogelijk kan stellen dat vrouwen een hogere pijndrempel hebben dan mannen. Bepaalde pijnervaringen zijn inherent aan het vrouw-zijn: menstratiepijn, barenspijn. Deze pijn is onontwikkbaar.

Zo blijkt ook uit vergelijkende studies tussen verschillende culturen dat sommige sociaal lagere groepen of etnische groepen die in een sociaal lagere positie zijn gehouden, duidelijk een hogere pijndrempel hebben. Sommige groepen zwarten bijvoorbeeld kunnen heel wat meer pijn aan dan blanken. Op het vlak van pijngevoeligheid zijn wij hier in het westen een beetje zwakkelingen geworden.

En dan heb je het fenomeen van mensen die in een bepaalde extreme situatie pijn weten te verdringen, omdat zij zich tot het uiterste focussen op een ander doel. Denk aan mensen die extreem zware sportinspanningen leveren of mensen in oorlogssituaties. Er bestaan heel wat voorbeelden van mensen die zeer zwaar gewond waren, een been verloren bijvoorbeeld, en toch bleven doorgaan zonder deze pijn te voelen".

IN BEPAALDE CULTUREN,
BIJ DE NAVAJO-INDIANEN
BIJVOORBEELD, IS ZIEK
ZIJN ZOIETS ALS NIET
MEER IN EVENWICHT ZIJN

PIERCINGS EN TATOEAGES BEZORGEN DE 'EIGENAAR' VEEL PIJN BIJ HET TOEBRENGEN. MAAR AAN DE ANDERE KANT MAKEN ZIJ DAT JE ONMISKENBAAR TOT EEN BEPAALDE SUBCULTUUR GAAT BEHOREN. EEN UITERST PIJNLIJK MIDDEL DUS OM IDENTITEIT TE SMEDEN.

Zelfde pijn, ander temperament

Dat de ene al luider schreeuwt dan de andere bij pijn, weet iedereen. Ook hoe moeilijk het is om pijn adequaat te verwoorden en precies aan te geven hoe erg het wel is!

"Er bestaan inderdaad nogal wat verschillen tussen hoe mensen over pijn praten en wat ze werkelijk voelen. Ook hier speelt verschil in cultuur duidelijk een rol! Meest 'berucht' zijn de Latijnse volkeren (Italianen, Sicilianen, Spanjaarden ...). Vreugde, verdriet maar ook pijn worden uitgeschreeuwd en dik in de verf gezet. Als onervaren, westerse arts kan je je hier duchtig aan mispakken. Wat is acting out en wat valt er samen met wat wij als koele noorderlingen 'maar' zeggen als we pijn hebben?

Je ziet, er zijn slechts weinig criteria om pijn objectief te omschrijven en te meten. Precies omdat iedere cultuur een eigen patroon heeft om pijn te veruitwendigen: het 'pijntheater' van de zuiderling of de ingehouden noorderling die verbeten geen

krimp geeft? Bij allebei is de pijnervaring natuurlijk reëel, maar wat men ervan maakt kan enorm verschillen.

Wat ik wil zeggen is, dat pijngedrag en pijnuiting wel kunnen worden geobserveerd, maar moeilijk worden vergeleken. Precies omwille van die verschillende tradities. Verschillende culturen ontwikkelen hun eigen register om met pijn om te gaan".

Monopolie van de pijn

Cultureel antropoloog Henk Driessen (Katholieke Universiteit Nijmegen) bracht vorig jaar een boek uit: Pijn en cultuur. Een aanrader voor wie alles, maar dan ook alles over de wisselwerking tussen pijn en cultuur wenst te ontdekken! Ook Henk Driessen stelt duidelijk dat pijn in feite op het snijvlak van natuur en cultuur, lichaam en geest ligt. Toch werd volgens hem sinds de Tweede Wereldoorlog pijn steeds meer gemonopoliseerd door de geneeskunde. Natuurlijk hebben ontdekkingen zoals verdooving en aspirine een omwenteling in de houding tegenover pijn teweeg gebracht. Nogal wat wetenschappers dachten dat het niet zo lang meer zou duren of alle pijn zou voorgoed onder controle zijn. Maar zo simpel bleek het niet. Pijn valt niet in zijn totaliteit, dank zij het medisch scalpel, uit te schakelen. Pijn is biologie. Pijn is psychologie. Pijn is sociaal ingebed. En pijn is ook cultuur. Misschien vinden wij pijnlijdende westerlingen soelaas in de pijnstillers die onze arts ons voorschrijft. Maar dergelijke 'evidente' oplossing kan je überhaupt niet veralgemenen! "Bij ons is pijn en ziekte iets tussen arts en patiënt. Naar de dokter gaan is een consumptieproduct geworden. Je voelt je ziek en je gaat naar de dokter. In bepaalde culturen, bij de Navajo-indianen bijvoorbeeld, is ziek zijn zo iets als niet meer in evenwicht zijn. Maar daar moet je eerst door de anderen van worden overtuigd. Uiteindelijk wordt er beslist om een diagnose te raadplegen. Dat is een soort sjamaan die speciale gaven heeft om dingen te zien. Hij probeert te ontdekken wat er gaande is of waar de pijn vandaan komt. Vervolgens verwijst

PIJNSTILLERS IN HET OERWOUDE

IN LATIJNS-AMERIKA LEVEN BEPAALDE SEMI-NOMADISCHE GROEPEN. OM DE ZOVEEL TIJD TREKKEN ZIJ MET HEEL HUN HEBBEN EN HOUWEN NAAR EEN ANDERE PLEK IN HET OERWOUDE. EEN UITERST ZWARE TOCHT DIE WEL DRIE MAANDEN KAN DUREN. VOOR VROUWEN DIE PIJNLIJK MENSTRUEREN GEEN SINECURE DUS! MAAR MEN HEEFT ER ZO ZIJN MIDDELTJE VOOR. VROUWEN DRINKEN EEN SOORT COCTAIL VAN EEN 7-TAL VRUCHTEN EN KRUIDEN, DIE MAAKT DAT HUN MAANDSTONDEN VOOR DE PERIODE VAN DE TREKTOCHT GEWOON ACHTERWEGE BLIJVEN.

hij de patiënt door naar 'een specialist'. Er bestaan zo een 60-tal onevenwichten. Ieder onevenwicht vereist een speciale behandeling, met eigen ceremonieel en specifieke kruiden. Genezers beheersen nooit alle onevenwichten, maar slechts enkele.

De behandeling heeft iets van een religieuze ceremonie. Anders dan bij ons, waar alles zich strikt afspeelt tussen arts en patiënt, is het bij deze Indianen een waar socio-drama! De patiënt wordt in een soort symbolisch verhaal gevoerd, waarin hij de hoofdrol speelt. Familie en aanverwanten die van einde en ver komen, zijn getuige van het gebeuren. Opgepakt rondom de 'scène' kijken zij toe, hoe de zieke met hallucinogene kruiden en vasten in een diepe trance wordt gebracht. Een schouwspel dat van zonsopgang tot ondergang kan duren!

Euthanasie

Ondraaglijke pijn lijden en verlangen om eruit te stappen. Is het iets dat alleen westerlingen kennen? In zijn boek *Pijn en cultuur* maakt Henk Driessen de bedenking dat wij bitter weinig afweten over pijn, euthanasie en zelfdoding in andere dan westerse culturen. Misschien komt dat omdat ook antropologen zich hebben laten leiden door het westerse taboe rond het actief bespoedigen van het levenseinde? Volgens de Nederlandse huisarts Lam, die een proefschrift schreef rond dit onderwerp, zou de zelfgekozen dood in een aantal niet-westerse samenlevingen eerder een collectieve dan een individuele beslissing zijn.

Professor Rik Pinxten vertelt over twee situaties, waar je over een 'actieve bespoediging van het levenseinde' kan spreken.

PIJN VALT NIET IN ZIJN TOTALITEIT, DANK ZIJ HET MEDISCH SCALPEL, UIT TE SCHAKELLEN. PIJN IS BIOLOGIE. PIJN IS PSYCHOLOGIE. PIJN IS SOCIAAL INGEBED. EN PIJN IS OOK CULTUUR

"Bij de Inuit en bepaalde etnische groepen aan de Stille Oceaan, bestaat het fenomeen van 'iemand doodpraten'. Iemand die door pijn, ziekte, waanzin niet meer functioneert, wordt tot heks verklaard. Men slaagt er niet meer in hem in evenwicht te brengen en ziet in de zieke een volksvijand die geëlimineerd moet worden. Zo niet zal hij de groep schade berokkenen.

De onfortuinlijke zieke wordt doodgepraat. Voor de gemeenschap is hij er niet meer. Hij heeft geen plaats meer onder hen en geen identiteit meer. In afzondering gebracht, krijgt hij voldoende eten en drinken, maar wordt niet meer als een mens beschouwd.

PIJNSTILLERS IN DE CANYON

IN HET ZUIDWESTEN VAN DE VERENIGDE STATEN, IN DE ENORM UITGESTREKTE CANYONLANDSCHAPPEN, KENNEN DE HOPI-INDIANEN EEN TRADITIE VAN HONDERD KILOMETER LOPEN. BEGRIJP ELIJK DAT MENSEN OOI HEEFT WILLEN STRIKKEN VOOR DE MARATHON IN DE OLYMPISCHE SPELEN! MAAR HEN GAAT HET HELEMAAL NIET OM HET HALEN VAN RECORDS, MAAR OM EXTREME UITHOUDING. OM DE PIJN TE BESTRIJDEN DIE DERGELIJK FYSIEKE PRESTATIES MET ZICH MEEBRENGT, HEBBEN ZIJ ZO HUN EIGEN KENNIS EN TECHNIEKEN. ZO GROEIT ER IN DE WOESTIJNGE-

Vreemd is dat dit fenomeen ook werkt! Na enige tijd dooft de arme man of vrouw ook letterlijk uit en gaat daadwerkelijk dood. Voor de groep was hij dit al op het moment dat collectief voor dit 'doodpraten' werd gekozen.

Ook voor ouderen bestaat er in bepaalde groepen, zoals bij de Inuit, de Sepuku in Japan en bepaalde jagersculturen, een vorm van euthanasie. En alweer is het de groep die samen beslist om hiertoe over te gaan. Oude, inactieve mannen of vrouwen met ernstige gebreken worden gewoon achtergelaten tot de dood zich over hen ontfermt. Pijn en ouderdom maken dat zij de mobiliteit van de groep afremmen en de schaarse voedselvoorraden helpen opmaken zonder zelf nog nuttig te zijn voor de gemeenschap.

Of er soms ook actief gebruik wordt gemaakt van uiterst giftige kruiden om mensen actief te 'helpen sterven', weet ik niet precies. Maar het lijkt mij meer dan waarschijnlijk. Vooral als je weet dat bepaalde planten, zoals sommige grote witte bloemen van de familie van de Nachtschade, ook in kleine dosissen worden aangewend in shocbehandelingen".

Van pijn word je man! (of vrouw)

Als er één terrein is waar pijn doorstaan en pijn toebrengen hoogtij vieren, dan is het wel dat van de initiatieriten. De pijn van het volwassen worden. In heel wat culturen gaat het volwaardig vrouw of man worden met een pijnoffer gepaard. Het pijnoffer maakt dat de jonge man of vrouw over kan gaan van de ene status naar de andere. Dank zij het trotseren van de pijn worden zij waardig geacht om tot de groep te behoren. De doorstane pijn tijdens de initiatie is niet alleen fysiek maar ook emotioneel zo traumatisch, dat ze het verdere leven niet meer wordt vergeten. Bovendien scheidt de gedeelde pijnervaring een soort lotsverbondenheid.

BIEDEN EEN UITERST ZELDZAME MAAR INTENS WERKZAME PLANT. EEN SOORT KLEIN TIJMBLAADJE DAT, WANNEER JE EROP KAUWT, JE MOND GEDURENDE EEN PAAR UREN TOTAAL VERDOOFT. SAMEN MET HET ETEN VAN BEPAALDE CACTUSBLOEMEN ZORGEN DE HOPI ERVOOR DAT HUN LICHAAM TIJDENS DE RUN NIET HELEMAAL UITDROOGT.

OOK TEGEN DE ONVERMIJDELIJKE KRAMPEN HEBBEN ZIJ HUN REMEDIE. PIJN KAN JE HET BEST BESTRIJDEN MET TEGENPIJN. KUITEN WORDEN INGEWREVEN MET BRANDNETELS. RESULTAAT: DE SPIEREN ONTSPANNEN.

In *Pijn en cultuur* schrijft Henk Driessen dat mensen niet als man of vrouw worden geboren, maar tijdens de opvoeding tot mannen en vrouwen worden gemaakt. “Het lichaam is bij uitstek het terrein waarop en waarmee de culturele identiteit wordt gesmeed” lees je in het boek. Je hoeft het niet eens zo ver in andere culturen te gaan zoeken. Piercings en tatoeages, die het momenteel ook bij ons erg goed doen, bezorgen de ‘eigenaar’ veel pijn bij het toebrengen. Maar aan de andere kant maken zij dat je onmiskenbaar tot een bepaalde subcultuur gaat behoren. Een uiterst pijnlijk middel dus om identiteit te smeden.

“Voorbeelden van het toebrengen van pijn als inwijdingsritueel zijn er legio. Aan de ene kant heb je de huidinsnijdingen, tatoeages, doorboringen: pijnlijke ingrepen die niet zo meteen functioneel zijn om het karakter te vormen, maar wel betekenisvolle ornamenten. Daarnaast heb je al die inwijdingsrituelen waarbij jonge mannen of vrouwen zware beproevingen moeten doorstaan. Lichamelijk maar ook mentaal. Dit om te bewijzen dat ze volwaardig volwassen groepslid zijn. Bij verschillende overgangsrituelen komen zware uithoudings- en dapperheidsproeven kijken. Een beetje zoals wij ze in milde vorm hebben overgenomen bij de overlevingstochten die momenteel zo in zwang zijn. Vrouwelijke Aboriginals kennen een overgangsritueel waarbij ze elkaar met stenen op het hoofd slaan. Bij bepaalde Indiaanse groepen maken meisjes bij de eerste menstruatie een vierdaags overgangsritueel door, waarbij ze aan allerlei proeven worden onderworpen. Eén ervan is wéglopen, opgedreven met de hele groep achter hen aan. Een hele dag rennen is een niet te onderschatten pijnlijke beproeving voor een twaalfjarige. Of drie tot vier nachten aan één stuk dansen. Maar ook jongens krijgen het hard te verduren. Om ingewijd te worden dienen zij via het manmoedig doorstaan van pijnlijke fysieke prestaties hun status te bewijzen. Om nog maar niet te spreken van de pijn van de besnijdenis, zowel bij jongens als bij meisjes”.

ER IS HET FENOMEEN VAN MENSEN DIE IN EEN BEPAALDE EXTREME SITUATIE PIJN WETEN TE VERDRINGEN, OMDAT ZIJ ZICH TOT HET UITERSTE FOCUSSEN OP EEN ANDER DOEL.

Pijn en religie

Eenvoudig gesteld is pijn een signaal dat er met je lichaam iets mis is. Maar heeft pijn ook een andere, hogere betekenis? Heeft pijn lijden ook een zin? En wordt pijn lijden draaglijker precies wanneer het zin heeft? Nergens zijn pijn en betekenis zo nauw met elkaar verbonden als in de religie. In het Christendom neemt het lijden een bijzondere plaats in. In de Oosterse religies probeert men juist aan het materiële van de pijn te ontsijgen.

Boeiende materie: pijn en religie. Je leest erover in het volgende nummer van *Prikkel*.

Bea De Rouck

Pijn en cultuur
Henk Driessen
Wereldbibliotheek, Amsterdam
ISBN 978 90 2241 4